

Ahmet Refik Altınay (1880-1937)

Ahmet Refik, 1880'de İstanbul'da doğdu. Babası Abdülaziz'in Vekilharıcı Hacı Ahmet Ağa'dır. Hacı Ahmet Ağa, Gürlükçüoğulları diye tanınan Ürgüplü bir ailedendir. Çocukluğunun ilk yıllarını İstanbul'da doğduğu mahalle olan Valideçeşme'de geçiren Ahmet Refik, Vişnezade Mektebi'nde ilkokulu bitirdi. Ortaokulu Beşiktaş Askeri Rüştiyesi, liseyi Kuleli Askeri İdadisi ve yükseköğrenimini Harbiye Mektebi'nde tamamladı. Harbiye Mektebi'nde piyade sınıfına ayrılan Ahmet Refik, henüz on sekiz yaşındayken mezun olduktan sonra ilk görev yeri olan Üsküdar'daki Toptaşı Askeri Rüştiye'si coğrafya öğretmenliğine atandı. Ayrıca Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi'nde de coğrafya derslerini verdi. Dört yıl kadar coğrafya öğretmenliğinden sonra Harbiye Mektebi'nde Fransızca derslerini vermekle görevlendirildi. 1907'de yüzbaşılığa terfi ettiğinde bu mektebin tarih öğretmeni oldu. (1908) Bir yıl sonra Erkan-ı Harbiye-i Umumiye'nin neşriyat kısmında süreli yayınların çıkarılmasıyla ilgilendi. Aynı yıl Osmanlı Devleti'nin ilk modern tarih kurumu niteliğindeki Tarih-i Osman-i Encümeni'ne üye olarak seçildi. (1909) Bu encümenin görevlendirmesiyle gittiği Fransa'da bazı Fransız tarihçileriyle tanışma fırsatı buldu. Balkan Harbi sırasında Askeri Sansür Müfettişliği'nde çalıştı. Harpten sonra her iki gözündeki ileri derecede rahatsızlıktan dolayı emekliliğini istedi.(1913) Yapılan muayene sonrasında mazereti onaylandı ve emekli edildi. Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce tekrar göreve çağrılarak arşivde bulunan eski savaşlarla ilgili belgelerin incelenmesi için görevlendirildi. Burada incelemelerde ve kendisine sipariş edilen makale yazma işleriyle meşguliyeti sürerken Mısır Meselesi ile ilgili bir yazısından dolayı Sadrazam Said Halim Paşa'nın tepkisini çekince Ulukışla'ya sürüldü. Daha sonra Eskişehir Sevk Komisyonu reisi olarak görev yaparken ağır şekilde hastalığından dolayı İstanbul'a getirildi. Dönemin önemli dergilerinden olan *Harp Mecmuası*'na seri yazılar yazmasının yanı sıra askerlere dağıtılmak üzere onların kolay anlayabileceği seviyede askeri tarihe dair kitaplar yayımladı. Nisan 1918'de de Kafkas Cephesi'nde meydana gelen Ermeni Mezalimini yerinde tespit etmek için içinde yabancı gazetecilerin de bulunduğu bir heyetle bölgede incelemelerde bulundu. Aynı yıl Darülfünun'da Mehmet Arif Bey'den boşalan Osmanlı Tarihi muallimliğine tayin edildi.(1918) Bir süre sonra da Türkiye Tarihi Müderrisi oldu. Üniversite reformuyla bu görevine son verildi.(1933) Darülfünun'daki hocalık yaptığı dönemde üyesi olduğu Tarih-i Osmani Encümeni'ne Son Vakanüvis Ahmet Şeref Efendi'nin ölümü üzerine reis olarak seçildi.(1925) İki yıl reislik yaptıktan sonra Encümenin kapatılmasına kadar daimi üye olarak kaldı. Darülfünun'dan tasfiyesi sonrasındaki yıllarını geçim sıkıntısı içinde geçiren Ahmet Refik, 10 Ekim 1937'de vefat etti. Ahmet Refik hakkındaki yazılarda birçok yerde tekrarlanan Harbiye Mektebi'ni birincilikle bitirdiği şeklinde bilgi Harp Okulu Arşivi kayıtlarında doğrulanmıyor. Bu kayıtlarda Kuleli Askeri İdadisinden 18'nci sıra, Harbiye Mektebi'nden Piyade - 19'ncu sırada mezun olduğu, erkân-ı harp(kurmay) sınıfına ayrılmadığı belirtilmiş. Başarılı olmasına rağmen neden bu sınıfa ayrılmadığı açıkça belirtilmese de bu durumun babasının Sultan Abdülaziz'in Vekilharıcı olmasından dolayı sınıf-ı mahsus da yer almış olma ihtimalinden kaynaklı olduğu söylenebilir.

Birbirinden farklı konu başlığı altında yüzlerce yazı ve kitaba imza atan Ahmet Refik, tarihçiler arasında "tarihi sevdiren adam" olarak tanındı. Orijinal ve birinci dereceden kaynakları kullanması, üslubu, konu seçimi, olay ve olgulara yaklaşımı, onu geniş bir okur kitlesine ulaştırdı. Ahmet Refik'in kısa süren muvazzaf subaylık hayatı doğrudan muharip askerlikle ilgili görevlerin dışında öğretmenlik, yazarlık, yayıncılıkla geçti. İlk yazıları subay olarak göreve başladığı yıllarda çıkmaya başladı ve matbuat âleminde tarih yazarı olarak tanınan isimlerden oldu. Onun Askeri yayıncılıkla ilgili bir şubede görevlendirilmesi de matbuat dünyasında tanınmasıyla ilgili olmalıdır. Özellikle II. Meşrutiyet'in ilanından sonrası dönemde dikkat çeken yayınlarıyla toplumun farklı kesimlerinde tarih sevgisi ve bilinci oluşmasındaki katkısı,

Ahmet Mithat'ın genel okuyucu üzerindeki katkısına benzetilebilir. İlk yazıları idealist bir genç subayın askerlikle ilişkisini gösteren içeriktedir. Ona asıl şöhret getiren ve belirli bir kuşağın sevilen yazarı haline getiren *İkdam* gazetesindeki yazıları oldu. *Lale Devri*, *Tarihi Simalar*, *Köprülüler*, *Felaket Seneleri* gibi yazıları, Geçmiş Asırlarda Osmanlı Hayatı adlı serinin kitapları haline dönüştü. Tarihçiliğe ilgisinde Hilmi Kitabevi'nin sahibi Tüccarzade Hilmi'nin teşvik edici rolü oldu. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra daha çok tarihi makale ve kitap yazan Ahmet Refik etkili yazı hayatını Cumhuriyet döneminde aynı derecede sürdüremedi. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti ve Birinci Türk Tarih Kongresi'nde kendisine yer verilmeyişi, Üniversite Reformunda tasfiye edilenler arasında olması, hayatının son dönemlerinde geçmişte ulaştığı kurumsal imkânlardan mahrum kaldığını gösteriyor. Bu duruma düşmesinin nedeni onun tarihçiliğinden ziyade geçmişteki misyonu ve yeni tarih anlayışıyla uyumsuzluğuyla ilgili olarak görülebilir. Kendileri tarihçi olmayan bazı yazarlara göre Ahmet Refik, müverrih sıfatına uygun görülmez. Mesela Falih Rıfkı Atay, onu müverrih değil bir "vulgarizatör" olarak tanımlamıştı. Aynı şekilde Nizamettin Nazif, "O bir müverrih miydi?" diye sorarak başladığı yazısına "sanmam" cevabını veriyordu. Peyami Safa da onun ilmî metottan yoksun olduğunu yazmış, fakat başka özellikleriyle yüceltmışti.

Ahmet Refik, Fuat Köprülü'nün modern akademik tarihçilikteki öncülüğüne benzer rolü popüler tarihyazımında gösterdi. Tarihe duyulan ilgi ve sevginin yükselişinde onun yazılarının büyük rolü oldu. M. Turhan Tan, onun bu katkısını: "*Ahmet Refik şüphe yok ki müverrihti. Lakin onda tarih bilgisi kadar tarihi sevdirmek ve okutmak bilgisi de vardı. Hiçbir kimse tarafından tekzip edilmeyeceğine emin olarak söylüyorum: "Memleketimizde Ahmet Refik adlı biri çıkıp da tarihi eserler yazmasaydı, bugün umumileşmiş ve Garp âlemine bile müessir olmaya başlamış olan tarih sevgimiz vücut bulmayacaktı, onu bu bakımdan sade bir tarihçi değil tarih mimarı da sayabiliriz."* Ahmet Refik'in yazılarının büyük çoğunluğu Osmanlı tarihi üzerinedir. Güncel olaylarla ilişkili konuları seçmiş birinci el kaynakları, belgeleri kitlelerin anlayabileceği şekilde yazmıştır. Arşiv ve birinci el kaynak eserleri kullanması ona döneminin tarih kurumu olan Tarih-i Osmani Encümeni'nde üye ve başkan olmasını sağladı. Eserlerinde işlediği konular sonraki dönemlerde popüler tarihçilerin ana malzemesi oldu. Daha çok edebiyat dünyasının tenkitleriyle ilgi gören Ahmet Refik'e akademik tarihçilerin ilgisi ölümünden uzun bir süre sonra oldu. XIII. Türk Tarih Kongresi'nde Halil İnalçık, Türkiye'de Osmanlı tarihçiliğinin ilk öncüleri arasında Ahmet Refik'i de gösterdi. Uluslararası alanda tanınmış bir Osmanlı tarihçisi olan İnalçık, akademik dünyada pek dikkate alınmayan Ahmet Refik'in, Osmanlı tarihçiliğindeki yerine dair önemli tespitlerde bulunarak onun alana katkısına dikkat çekti. Ahmet Refik ve eserleri üzerine yazılanların büyük çoğunluğu ölümünden hemen sonra basında yer almıştı. Hakkında çıkan yazıların büyük çoğunluğu, uzun biyografisi ve bibliyografyası Muzaffer Gökman'ın *Tarihi Sevdiren Adam* isimli eserinde bulunabilir.

Ahmet ÖZCAN

KAYNAKÇA

MSÜ.KHO.T.A;15 Numaralı Defter

MSÜ.KHO.T.A;13 Numaralı Defter

EMEKLİ SANDIĞI ARŞİVİ. E.S.A. AT-103-458

MİLLİ SAVUNMA BAKANLIĞI ARŞİVİ: Şahıs Dosyası: (Tekauit Şube Müdürlüğü) No: 30858, 25/9/858, Sayı 885.

SEVÜK, İsmail Habip, **Tanzimattan Beri**, Remzi Kitapevi, İstanbul 1942.

GÖKMAN, Muzaffer, **Tarihi Sevdiren Adam**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1972.

KOÇU, Reşat Ekrem, **Ahmet Refik- Hayatı, Seçme Şiir ve Yazıları**, İstanbul 1938.

İNALCIK, Halil-YEDİYILDIZ, Bahaeddin, "Türkiye'de Osmanlı Araştırmaları: I- Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları"
XIII. Tarih Kongresi, Ankara 4-8 Ekim 1999, I. Cilt, Ankara 2002.

Ahmet Refik, **Büyük Tarih-i Umumi**, 2. Baskı, İstanbul 1328.

ÖZCAN, Ahmet, **Türkiye'de Popüler Tarihçilik (1908-1960)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

ÖZCAN, Ahmet, "Ahmet Refik ve Askeri Tarihçilik", **Türk Savaş Çalışmaları Dergisi**, Yıl 2020, Cilt 1, Sayı 2.

BAYRI, Halit, "Müverrih Ahmet Refik", **Yeni Türk**, Sayı 59/60 İkinci Teşrin-Birinci Kanun 1937.

29/03/2025 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ahmet-refik-altinay-1880-1937/?pdf=5826> adresinden erişilmiştir